

УДК 548.3

СПРОЩЕНА СХЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ЗВ'ЯЗКОВОЇ ВАЛЕНТНОСТІ ДЛЯ ЗВ'ЯЗКІВ В—О

Сідей В.І., Штейфан А.Я.

Ужгородський національний університет, НДІ фізики і хімії твердого тіла

Здатність атомів Бору й Оксигену до утворення стійких координаційних трикутників $[\text{BO}_3]$ і тетраєдрів $[\text{BO}_4]$, а також здатність зазначених координаційних груп до об'єднання між собою за допомогою спільних "місткових" атомів О ($\cdots\text{B}-\text{O}-\text{B}\cdots$) роблять кристалохімію оксоборатів надзвичайно складною й різноманітною [1]. Однак, рентгеноструктурні дослідження оксоборатів, що містять т.з. "важкі" елементи (тобто елементи з високими атомними номерами), зазвичай не дозволяють прецизійно визначати позиції атомів Бору й Оксигену через порівняно низьку здатність вищезгаданих атомів до розсіювання рентгенівського випромінювання. У зв'язку з цим, перед кристалохіміками й матеріалознавцями, що працюють з оксоборатами, постає необхідність оцінки якості експериментально одержаної структурної моделі кожного конкретного представника цього класу сполук.

У сучасній структурній неорганічній хімії універсальним засобом перевірки коректності визначених кристалічних структур є т.з. метод зв'язкової валентності (МЗВ, the bond valence method) [2,3].

Зв'язкова валентність (ЗВ) визначається як частина "класичної" валентності, що припадає на кожен конкретний зв'язок між центральним атомом (іоном) координаційної сфери та лігандом. У якісно визначених стійких структурах сума ЗВ навколо кожного з атомів близька до формального числового значення його ступеня окиснення – відхилення, як правило, не перевищує 10%. Числове значення ЗВ (s_{ij}) для розглядуваного хімічного зв'язку між атомами i та j координаційної сфери розраховується за формулами (1) або (2), де r_{ij} – міжатомна

відстань, r_0 , n та b – емпірично встановлені константи (r_0 відповідає міжатомній відстані з одинарним зв'язком; b часто розглядається як "універсальна константа" рівна $0.37 \text{ \AA}$) [4–6]. Обидві формули демонструють високу надійність апроксимації кореляційних кривих " $s_{ij} - r_{ij}$ ", однак в сучасній кристалохімічній літературі формула (2) практично витіснила формулу (1).

$$s_{ij} = (r_0/r_{ij})^n \quad (1)$$

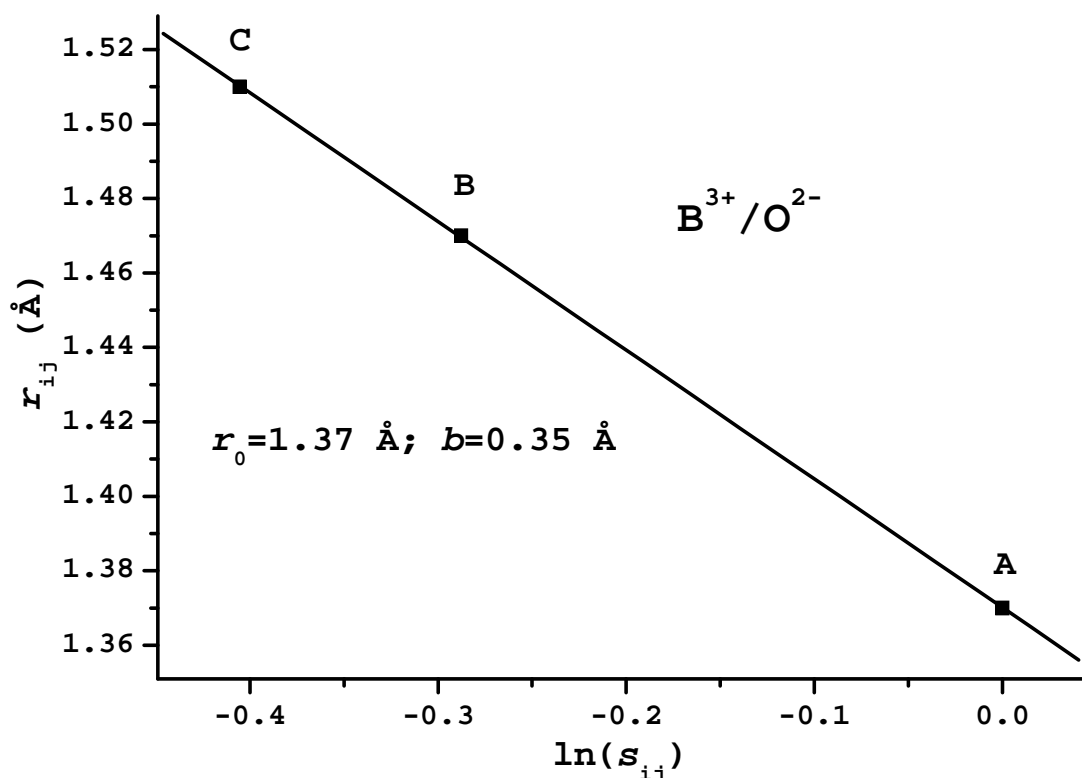
$$s_{ij} = \exp[(r_0 - r_{ij})/b] \quad (2)$$

Переписавши рівняння (2) як (3), і застосовувавши систему координат " $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$ ", ми нещодавно [7] проілюстрували недоліки використання вищезгаданої "універсальної константи" при визначенні параметрів ЗВ і запропонували нову схему графічного визначення цих параметрів.

$$r_{ij} = r_0 - b \cdot \ln(s_{ij}) \quad (3)$$

Дійсно, графіком рівняння (3) в координатах " $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$ " є пряма лінія, що відтинає відрізок r_0 на вісі ординат і характеризується нахилом $-b$. Таким чином, встановивши ряд надійно визначених (калібрувальних) точок " $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$ ", і побудувавши за допомогою методу найменших квадратів відповідну пряму (3), можна одночасно одержати обидві величини параметрів ЗВ. Застосування ж "універсальної константи" $b=0.37 \text{ \AA}$ при визначенні параметрів ЗВ можна охарактеризувати як намагання апроксимувати спостережувані дані " $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$ " за допомогою прямої (3) з наперед заданим нахилом, що, безумовно, є доволі грубим наближенням (особливо для іонних пар, що характеризуються широким

діапазоном координаційних чисел утворених координаційних сфер).

Рис.1. Прямая лінія $r_{ij} = 1.37 - 0.35 \cdot \ln(s_{ij})$; А – калібрувальна точка, що відповідає координаційній сфері [BO₃], В – [BO₄], С – [OB₃].

Параметри, що протягом останніх 30-ти років використовувались для розрахунків сум ЗВ іонної пари B^{3+}/O^{2-} , мають наступні значення: (i) $r_0 = 1.378 \text{ \AA}$ і $n = 4.065$ – для формули (1) [6]; (ii) $r_0 = 1.371 \text{ \AA}$ і $b = 0.37 \text{ \AA}$ – для формули (2) [4,5]. Однак, параметри (i) були оптимізовані одночасно для кількох іонних пар – Li^+/O^{2-} , Be^{2+}/O^{2-} , B^{3+}/O^{2-} та C^{4+}/O^{2-} , тобто індивідуальні кореляційні криві " $s_{ij} - r_{ij}$ " згаданих іонних пар певною мірою ігнорувались на користь дещо штучної "спільної" кривої. У свою чергу, параметри (ii) були одержані з використанням вже згаданої "універсальної константи" $b = 0.37 \text{ \AA}$, і також можуть не зовсім адекватно описувати кореляційну криву " $s_{ij} - r_{ij}$ " для іонної пари B^{3+}/O^{2-} .

З огляду на вищезгадане, ми вирішили розрахувати надійні параметри ЗВ для

іонної пари B^{3+}/O^{2-} самостійно, і результати наших розрахунків представлені нижче.

Розрахунки та обговорення результатів

Визначення калібрувальних точок " $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$ " (чи " $s_{ij} - r_{ij}$ ") ґрунтувалось на встановленні міжатомних відстаней В–О координаційних сфер [BO₃] ($s_{ij} = 1$), [BO₄] ($s_{ij} = 3/4$) і [OB₃] ($s_{ij} = 2/3$), що не зазнають зовнішнього електронного чи стеричного впливу інших атомів (іонів). Виходячи з цих міркувань, найкращими кандидатурами для визначення "стандартних" координаційних сфер є стехіометричні бінарні сполуки з надійно визначеною кристалічною структурою. У нашому випадку такою сполукою є V₂O₃, що існує у склоподібному (аморфному) стані [8] та у вигляді двох стабільних кристалічних фаз – т.з. фаз I і II [9,10].

З координаційних трикутників $[\text{BO}_3]$, присутніх у фазі I і у склоподібному V_2O_3 , а також з координаційних груп $[\text{OB}_2]$, присутніх у всіх фазах V_2O_3 , можна визначити довжину простого одинарного (з $s_{ij}=1$) зв'язку В–О, що рівна $\sim 1.37 \text{ \AA}$. З

координаційної сфери $[\text{OB}_3]$, присутньої у фазі II, легко визначити довжину зв'язку В–О, що відповідає $s_{ij}=2/3$, і ця довжина складає $\sim 1.51 \text{ \AA}$.

Таблиця 1. Суми ЗВ, розраховані для центральних атомів Бору в координаційних сферах вибраних структур

Сполука	Сфера	Параметри ЗВ			
		$r_0=1.37 \text{ \AA}$, $b=0.35 \text{ \AA} \dagger$	$r_0=1.371 \text{ \AA}$, $b=0.37 \text{ \AA} [4,5]$	$r_0=1.37 \text{ \AA}$, $n=4.1 \dagger$	$r_0=1.378 \text{ \AA}$, $n=4.065 \text{ \AA} [6]$
$\beta\text{-HVO}_2 [14]$	$[\text{BO}_3]$	3.00	3.01	3.00	3.08
	$[\text{BO}_3]'$	3.03	3.04	3.03	3.11
	$[\text{BO}_4]$	3.03	3.09	3.03	3.11
$\gamma\text{-HVO}_2 [15]$	$[\text{BO}_4]$	2.97	3.03	2.96	3.04

$\dagger$ – дані цієї роботи.

Правильні тетраедри $[\text{BO}_4]$, придатні для визначення довжини зв'язку В–О з $s_{ij}=3/4$, у структурах фаз V_2O_3 відсутні, тому постала необхідність аналізувати структури тернарних і більш складних сполук, що містять поліедри $[\text{BO}_4]$. Квантово-хімічні розрахунки показали, що, за умови відсутності зовнішнього впливу, найбільш стабільними координаційними сферами є високосиметричні поліедри [11]; отже аналіз таких поліедрів може дати "стандартні", не zdeформовані зовнішнім впливом відстані r_{ij} , що відповідають конкретній величині s_{ij} . Аналіз літературних відомостей щодо кристалічних структур оксоборатів [12] виявив, що середня величина довжини зв'язку В–О у високосиметричних тетраедрах $[\text{BO}_4]$ складає $\sim 1.47 \text{ \AA}$.

Застосовувавши систему координат $\ln(s_{ij}) - r_{ij}$, і побудувавши пряму, що проходить через вищезгадані калібрувальні точки (Рис.1), ми визначили параметри ЗВ для іонної пари $\text{V}^{3+}/\text{O}^{2-}$: $r_0=1.37 \text{ \AA}$, $b=0.35 \text{ \AA}$. Як і очікувалось, визначені нами калібрувальні точки практично ідеально лягли на пряму лінію.

Використавши процедуру, розроблену нами раніше [13], із одержаних параметрів

r_0 і b ми розраховали параметри ЗВ для використання у формулі (1): $r_0=1.37 \text{ \AA}$, $n=4.1$. Обидва набори параметрів ЗВ, одержаних нами в цій роботі, можуть бути рекомендовані для розрахунків сум ЗВ у структурах оксоборатів.

Для ілюстрації надійності одержаних нами параметрів для іонної пари $\text{V}^{3+}/\text{O}^{2-}$ ми розраховали суми ЗВ для атомів Бору в структурах β - і $\gamma\text{-HVO}_2$ [14,15]. Міжатомні відстані, використані в розрахунках, брались із точністю $\pm 0.01 \text{ \AA}$. Структури вибраних для ілюстрації сполук можуть розглядатись як модельні, виходячи з наступних міркувань: а) структури β - і $\gamma\text{-HVO}_2$ були визначені з високою прецизійністю (цьому сприяла відсутність "важких" елементів); б) зовнішній вплив на координаційні сфери $[\text{BO}_3]$ і $[\text{BO}_4]$ мінімізований, оскільки катіон H^+ (протон) не здатен здійснювати стеричний вплив на значно більші за розмірами іони V^{3+} і O^{2-} , а відносно невелика кількість H^+ в елементарній комірці не дозволяє водневому зв'язку суттєво впливати на зв'язку В–О.

Як видно з Таблиці 1, одержані в цій роботі параметри ЗВ для іонної пари $\text{V}^{3+}/\text{O}^{2-}$ демонструють (незважаючи на

простоту схеми одержання цих параметрів) високу надійність: максимальні відхилення сум ЗВ від ідеальної величини (3.00) складають ~1%. Суми ЗВ, розраховані з використанням "класичних" параметрів [4–6], демонструють більші відхилення від ідеальної величини (максимальні відхилення складають ~3–4%).

Непрямим доказом високої надійності одержаних нами параметрів може також служити відстань В–О, розрахована для гіпотетичного координаційного октаедру [BO₆]. За теоретично обґрунтованими октаедричними радіусами Л. Полінга [16] (B³⁺: 0.20 Å; O²⁻: 1.40 Å), одержана величина складає 1.60 Å. Величини, розраховані з вищезгаданих "класичних" параметрів, в обох випадках складають 1.63 Å; у той же час запропоновані нами параметри дають величини, ближчі до теоретичних: параметри $r_0=1.37$ Å і $n=4.1$ дають величину 1.62 Å, а параметри $r_0=1.37$ Å і $b=0.35$ Å – 1.61 Å.

Схема розрахунку параметрів r_0 і b , використана в цій нашій роботі, може успішно застосовуватись для інших пар іонів, що потребують надійної апроксимації кореляційних кривих " $s_{ij} - r_{ij}$ ". Універсальних правил відбору калібрувальних точок наразі не існує, і це може певною мірою ускладнити розрахунки. Однак, навіть ті параметри, що були одержані з не зовсім вдало відібраних калібрувальних точок, можуть використовуватись як базові величини для подальшого вдосконалення.

Література

1. Yuan G., Xue D. Crystal chemistry of borates: the classification and algebraic description by topological type of fundamental building blocks // *Acta Crystallogr.* – 2007. – V. B63. – P.353–362.
2. Brown I.D. Chemical and steric constraints in inorganic solids // *Acta Crystallogr.* – 1992. – V. B48. – P.553–572.

3. Brown I.D. Influence of chemical and spatial constraints on the structures of inorganic compounds // *Acta Crystallogr.* – 1997. – V. B53. – P.381–393.
4. Brown I.D., Altermatt D. Bond-valence parameters obtained from a systematic analysis of the Inorganic Crystal Structure Database // *Acta Crystallogr.* – 1985. – V. B41. – P.244–247.
5. Brese N.E., O'Keeffe M. Bond-valence parameters for solids // *Acta Crystallogr.* – 1991. – V. B47. – P.192–197.
6. Brown I.D., Wu K.K. Empirical parameters for calculating cation-oxygen bond valences // *Acta Crystallogr.* – 1976. – V. B32. – P.1957–1959.
7. Sidey V. On the correlations between the polyhedron eccentricity parameters and the bond-valence sums for the cations with one lone electron pair. Addendum // *Acta Crystallogr.* – 2009. – V. B65. – P.401–402.
8. Mozzi R.L., Warren B.E. The structure of vitreous boron oxide // *J. Appl. Crystallogr.* – 1970. – V.3. – P.251–257.
9. Effenberger H., Lengauer C.L., Parthé E. Trigonal B₂O₃ with higher space-group symmetry: results of a reevaluation // *Monatsh. Chem.* – 2001. – V.132. – P.1515–1517.
10. Prewitt C.T., Shannon R.D. Crystal structure of a high-pressure form of B₂O₃ // *Acta Crystallogr.* – 1968. – V. B24. – P.869–874.
11. Burdett J.K., Hawthorne F.C. An orbital approach to the theory of bond valence // *Am. Mineral.* – 1993. – V.78. – P.884–892.
12. Fachinformationszentrum Karlsruhe: Inorganic Crystal Structure Database (2007). URL: <http://icsdweb.fiz-karlsruhe.de/>
13. Sidey V. Alternative presentation of the Brown–Wu bond-valence parameters for some s^2 cation/O²⁻ ion pairs // *Acta Crystallogr.* – 2009. – V. B65. – P.99–101.
14. Zachariasen W.H. The crystal structure of monoclinic metaboric acid // *Acta Crystallogr.* – 1963. – V.16. – P.385–389.
15. Zachariasen W.H. The crystal structure of cubic metaboric acid // *Acta Crystallogr.* – 1963. – V.16. – P.380–384.
16. Pauling L. *The Nature of the Chemical Bond.* – Ithaca: Cornell University Press, 1960. – 644 p.

A SIMPLIFIED SCHEME FOR DETERMINING THE BOND-VALENCE PARAMETERS FOR THE B—O BONDS

Sidey V.I., Shteyfan A.Ya.

Using a simple calculation scheme, the improved values of the bond-valence parameters have been determined for the B³⁺/O²⁻ ion pair.